

KARMEN MEDICA¹

Teritorialnost : temporalnost

Teritorialnost in temporalnost v kontekstu transnacionalnih migracij

Prostor in čas v novih interakcijah

Številne spremembe v zgodovini so spreminjale doživljanje in zaznavanje prostora in časa. Teritorialnost in temporalnost oziroma prostorsko-časovna determiniranost in uokvirjenost je predstavljala eno od temeljnih značilnosti večine predmodernih družb. Z razvojem prometnih sredstev, predvsem letala in novih tehnologij, je prišlo do pomembnih premikov. Spreminja se zavest o razdaljah, prostorsko-časovne smernice postajajo iz dneva v dan čedalje bolj neoprijemljive in relativne.

Nove komunikacijsko-informacijske tehnologije in elektronski mediji povezujejo ljudi s povsem novo obliko interakcije. Castells² primerja revolucionarnost interneta z izumom abecede, saj naj bi s svojimi potenciali omogočil miselne in družbene spremembe ne samo v komunikacijskih, ampak tudi v sodobnih migracijskih procesih. Širjenje komunikacijskih omrežij vodi po Castellsu iz prostora krajev v prostore tokov. Prostorsko-časovno zgoščanje v kontekstu virtualne mobilnosti pomeni, da nam je čedalje večji delež raznovrstnosti vsega sveta dostopen povsod.³ Mlinar ugotavlja, da so današnje informacijske in komunikacijske tehnologije že

¹ Dr. Karmen Medica je predavateljica na Fakulteti za humanistične študije v Kopru PU. E-naslov: karmen.medica@guest.arnes.si.

² Castells, 1996.

³ Mlinar, 1994.

tako daljnosežne, da sta prostor in čas skorajda izločena iz organizacije medčloveških interakcij.

Prvič v zgodovini pa se je zgodil tako radikalen preskok v dojetanju časa in prostora, kot smo mu priča danes. Spoznavanje novega in realna možnost poseči vanj je spodbudila intenziviranje migracij, ki še zdaleč niso izključno ekonomske narave.

Migracije in transnacionalnost

Glavni premik v preučevanju migracij se je zgodil v devetdesetih letih 20. stoletja, ko so raziskovalci pozornost usmerili na transnacionalne povezave, ki jih migranti vzdržujejo tudi s posamezniki, družinskimi člani in skupnostmi zunaj izvirne nacionalne države.⁴ Poudarja se dejstvo, da se mnogi ljudje povezujejo v družbene mreže in oblikujejo skupnosti, čeprav živijo v različnih državah.

Nove transnacionalne povezave se močno razlikujejo od tistih iz preteklosti, pa ne le po pogostosti in kakovosti povezav, temveč po svoji strukturi in organiziranosti. Zasnova novega transnacionalizma se je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja začela uporabljati v študijah mednarodnih odnosov. Označevala je vse tipe institucij in interakcij, ki so presegale nacionalno raven in spremenile naravo dotedanjih mednarodnih odnosov.

Obdobje mednarodne politike, za katero je bila značilna prevlada suverenih nacionalnih držav, je začelo počasi izgubljati pomen. Beck⁵ poudarja, da se je začelo obdobje postinternacionalne politike, ko si morajo nacionalno-državni akterji globalni scenarij, moč in vpliv deliti z mednarodnimi organizacijami, transnacionalnimi koncerni, transnacionalnimi družbenimi in političnimi gibanji.

⁴ Repič, 2006, 41.

⁵ Beck, 2003.

Terminološke razmejitve

Portes⁶ opozarja tudi na terminološke zasnove, za katere pravi, da jih je treba razmejiti z ozirom na izvor in obseg dejavnosti. Po njegovem mnenju pridevnik “internacionalno” ohranja dejavnosti in programe v okviru držav. “Multinacionalno” zaobjema institucije velikega merila, kot so korporacije in religije, njihove dejavnosti pa se izvajajo v več državah. “Transnacionalno” označuje dejavnosti, ki jih začnejo in vzdržujejo neinstitucionalizirani posamezniki: organizirane skupine ali mreže posameznikov, ki so čezmejno povezani. Kljub temu, da je treba razlikovati termine v tako kompleksnem področju obravnave, je morda priporočljivo včasih preseči določeno področje teoretiziranja in si izposoditi metode drugje (ker obstaja ogromno transnacionalnih aktivnosti, posledično pa tudi ogromno socialnih, znanstvenih področij, ki se z njimi ukvarjajo). Vse študije transnacionalnih področij imajo podobne cilje: nanje gledajo empirično in analizirajo transnacionalne aktivnosti ter socialne forme skupaj s političnimi in ekonomskimi faktorji, ki pogojujejo njihov nastanek in reprodukcijo.⁷

Transnacionalnost je širši pojem, opredeljuje se različno, večinoma pa se definicije osredotočajo na čezmejne centre izmenjav, povezav in praks, ki s tem presegajo nacionalni prostor kot osnovno referenčno točko za aktivnosti in identitete. Pojem transnacionalnosti namreč implicira nacionalnost kot družbeno kategorijo, transnacionalizem pa nacionalizem kot ideologijo nacionalnih držav.⁸

Transnacionalno življenje, poimenovano “življenje ne tu ne tam”,⁹ lahko rečemo tudi “življenje tu in tam”,¹⁰ pomeni, da so redne

⁶ Portes, 2003.

⁷ Vertovec, 2001, 3.

⁸ Repič, 2006, 41.

⁹ Več o tem: Antonijević, 2013.

¹⁰ Op. K. M.

čezmejne izmenjave in interakcije stalni del migrantovega življenja. Te izmenjave lahko zajemajo ideje, prakse in vrednote, prav tako pa tudi politično mobilizacijo in ekonomske prispevke. Transnacionalnost ustvarja večjo stopnjo povezanosti med posamezniki in družbami preko nacionalnih meja, obenem pa prinaša spremembe na socialnem, kulturnem, ekonomskem in političnem področju družbe (tako izvirne kot tudi ciljne).

Transnacionalni migranti kot skupine ljudi, ki živijo na različnih krajih zunaj matične dežele, ohranjajo spomin, vizijo in mite o domovini, želijo si dobro integracijo v novem okolju, vzdržujejo stike z izvirnim okoljem, se aktivno vključujejo v vzdrževanje ali njeno obnovo, njihovo skupinsko identiteto pa pomembno opredeljujejo stalni in nepretrgani odnosi z domovino, bodisi na dejanski ali simbolični ravni.¹¹

Trije pomembni termini, ki so temeljni koncepti tako imenovanih paralelnih transnacionalnih socialnih formacij, so socialne mreže, socialni kapital in vpetost (*social networks, social capital, embeddedness*).

Uspešnost mreže sloni na povezanosti; sposobnost strukture pa je v tem, da vsebuje neslišno komunikacijo med svojimi komponentami. Tretji element uspešnosti sloni na konsistentnosti, ki kaže, v kakšnem obsegu si delijo interes mrežni cilji in cilji posameznih komponent znotraj le-te.¹² Pomanjkljivost je v tem, ker struktura mreže sama po sebi ne pove skoraj nič o kakovosti razmerij, ki jo sestavljajo. Socialni kapital po Portesu¹³ ni dobrina posameznika, ampak sposobnost obvladovanja in komuniciranja, lahko prinaša privilegije ali omejuje osebne svoboščine. Treba ga je ohranjati, bo-

¹¹ Repič, 2009, 4.

¹² O tem: Castells, 1996, v Vertovec 2001, 7.

¹³ O tem: Portes, 1995, v Vertovec, 2001, 8.

disi z osebnim stikom ali preko modernejših medijev (eden izmed standardnih načinov je poroka), pa tudi članstva v zvezah. Vpetost se nanaša na dejstvo, da na ekonomske akcije in njihove rezultate kot tudi vse druge socialne akcije in rezultate vplivajo in akterjevi odnosi in struktura celotne mreže odnosov.¹⁴

Transnacionalna perspektiva

Nekatere raziskave so se zato naslonile na dejstvo in namen migrantov, da se vrnejo v domovino. Dragana Antonijević¹⁵ v knjigi *Stranac ovde, stranac tamo* opisuje nov transnacionalni model v antropologiji, ki se je razvil v zadnjih dveh desetletjih in sloni na osnovi značilnosti vračanja migrantov in ugotovitvi, da so transnacionalne migracije v osnovi krožni proces. Prav zato analizira efekt procesa transnacionalnosti in povratne migracije, kar pomeni, da prihaja do ponovnih enkratnih in večkratnih migracij. Slednje je privedlo do diverzificiranih transnacionalnih čezmejnih zvez, aktivnosti, praks in ustanavljanja transnacionalnih skupnosti in povsem novih identitet.

Vertovec¹⁶ išče nove pristope in ideje z drugih primerljivih področij za uporabo pri študijah transnacionalnih migracij. Podrobnejše analizira področja transnacionalnih poslovnih omrežij, socialnih gibanj in tako imenovanih kiberzdružb (*cyber communities*). Iskanje vpogledov v določeno področje preko drugega področja postaja zmeraj bolj samoumevno, saj so posamezniki, ki sodelujejo v eni transnacionalni socialni formaciji, velikokrat povezani še v druge (na primer gospodinja, ki je lahko obenem transnacionalna migrantka in delavska aktivistka). Takšen način raziskovanja seveda ne pomeni,

¹⁴ O tem: Granovetter, 1992, v Vertovec, 2001, 8.

¹⁵ Antonijević, 2013, 24.

¹⁶ Vertovec, 2001, 4.

da so migrantske transnacionalne družbe enake drugim vrstam transnacionalnih socialnih formacij, vsekakor pa je včasih smotrno uporabiti tovrstne koncepte za opis različnih formacij. Takšni pristopi se lahko izkažejo kot potencialno uporabni za reorganizacijo in iskanje alternativnih vzorcev za določeno transnacionalno migrantsko skupino.¹⁷

Vsak migrant je lahko agent in hkrati subjekt transnacionalnosti ter se bolj ali manj vključuje v transnacionalne aktivnosti in prakse, kar ne pomeni, da so vsi aspekti posameznikovega življenja transnacionalni. V nekaterih primerih so druge in tretje generacije vključene v transnacionalne aktivnosti celo bolj kot njihovi stari starši, ki so dejansko migrirali. Transnacionalnost je pogosto enako pomembna tako za družine, ki ostanejo v državi izvora, kot tudi za migrante, ki so se izselili. Te vplivajo na migrante preko skupnih ozadij in izkušenj, prav tako pa tudi preko političnih nazorov. Vse to vpliva na stopnjo, do katere se bodo vključevali v transnacionalne dejavnosti.

Transnacionalna perspektiva je glede migracij zmeraj bolj pomembna zaradi globalizacije in njenega vpliva na mobilnost. Danes je preprosto biti del dveh ali več realnosti, ki so med seboj omejene z nacionalnimi mejami. Razvoj tehnologije (transport, komunikacije informacijske mreže ipd.) je z globalizacijo poenostavil vezi migrantov med temi realnostmi.

S transnacionalizmom se je začel spreminjati pogled na migrante. Tradicionalno je imigracija bipolarni odnos med dvema državama, kjer se migranti trajno preselijo iz ene v drugo. Transnacionalizem ta koncept spremeni v čezmejni pretok ekonomskih, političnih in kulturnih aktivnosti. Emigracija tudi ni več le rezultat tega, da posameznik išče boljše življenje, temveč je rezultat geopolitičnih interesov, globalnih povezav in ekonomske globalizacije. Migranti ne

¹⁷ Vertovec, 2001, 5.

prihajajo več iz najrevnejših slojev in najrevnejših držav, saj se zmeraj bolj pojavljajo dobro plačane službe, ki zahtevajo visoko izobraženo delovno silo. Morda se največja sprememba dogaja na področju družbe same, saj migranti prinašajo zmeraj več elementov svoje domače družbe v novo okolje in tako ustvarjajo hibridne družbe, ki so kulturno bogatejše, tolerantnejše in bolj odprte.¹⁸

Transnacionalni kapitalisti

Interakcija transnacionalnih migracij, neoliberalnega kapitalizma, sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije in komunikacijskih sredstev je imela/ima za posledico tudi nastanek transnacionalnega kapitalističnega razreda.

Nastaja nov elitistični transnacionalni kapitalistični razred. Sestavljen je iz vodilnega osebja transnacionalnih podjetij, politikov, profesionalcev in potrošniških elit v trženju in medijih. Skupaj tvorijo novo elito moči, katere interesi niso zgolj lokalni ali nacionalni, temveč so v veliki meri globalni. Nove elite tvorijo in nadzorujejo večino svetovne ekonomije in politike. Njihov značaj je izrazito transnacionalen in kozmopolitski, predvsem pa je deteritorializiran, kar pomeni, da ni vezan na eno samo nacionalno – državno ozemlje. Transnacionalne elite razvijajo podobne življenjske sloge, predvsem v smislu izobrazbe (ekonomske študije) in potrošnje za luksuzne dobrine in storitve. Slednje vključuje članstvo v ekskluzivnih klubih in restavracijah, bivanje v luksuznih hotelih širom sveta, kupovanje nepremičnin na številnih celinah in zasebni način potovanja in zabave.¹⁹ Člane novega kapitalističnega razreda ne družijo skupna zgodovina ali skupna kultura. Sami sebe zaznavajo kot državljane sveta s kozmopolitskimi nazori, pri čemer je ne samo državna, ampak tudi

¹⁸ Lima, 2010, 4.

¹⁹ Cohen, Kennedy, 2013.

etnična pripadnost morda prvič v novejši zgodovini v ozadju. Vendar je znotraj novih elit mogoče zaznati vedno več tako imenovanih parohialnih ali fevdalnih transnacionalcev. Kozmopolitizem in elitizem privilegiranih transnacionalnih skupin postajata zgolj svojevrstna oblika parohializma.²⁰ In če se sodobni kozmopolitizem vse bolj reflektira tudi kot nova oblika elitizma, novodobni elitizmi v kontekstu drugačne teritorialnosti in temporalnosti vse bolj odsevajo kastne nazore in nazore parohializma.

Namesto sklepa

Transnacionalizem je vsekakor nova družbena perspektiva, ni pa nov fenomen. Obstaja veliko primerov transnacionalizma skozi zgodovino migracij, s tem, da je le-ta doživela velik pospešek z razvojem novih tehnologij v prometu in komunikacijah. Ne glede na močne želje predindustrijskih migrantov po ohranjanju stikov z domovino niso imeli boljših možnosti za razliko od tistih po industrijski revoluciji. Tako postane jasno, da vsa kompleksnost imigracij in transnacionalizma doživlja svoj vrhunec prav v sodobnem času, ko so možnosti ohranjanja stikov največje doslej. Portes pravi, da transnacionalizem dovoljuje ljudem, da živijo dvojno življenje, da so politično, ekonomsko, kulturno in jezikovno dejavni v dveh ali več državah. Vse to danes omogočajo in olajšujejo tehnološke inovacije, s tem, da je prednostni dejavnik na strani tistih z boljšim socialnim in ekonomskim kapitalom.

Ne glede na vse večjo povezanost, zmanjšane prostorske in časovne oddaljenosti, transnacionalne migracije vse bolj spreminjajo vsakdanje življenje na določenem prostoru in v določenem času. Ob vsem tem se odpirajo tudi politične, ekonomske in etične dileme. Zamisli o prostem pretoku ljudi v kriznih situacijah hitro po-

²⁰ O tem: Hemelryk et al., 2009.

stajajo vprašljive v transnacionalnem kontekstu, tudi znotraj same Evropske unije. Časovno-prostorska dimenzija transnacionalnosti v vsej svoji odprtosti in potencialih še vedno ostaja prostorsko ambivalentna in časovno limitirana.

Bibliografija

ANTONIJEVIĆ, D. (2013): *Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Filozofska fakulteta Univerze v Beogradu, Beograd.

BECK, U. (2003): *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Krtina, Ljubljana.

CASTELLS, M. (1996): *The Rise of the Network Society. Materials for an explanatory theory of the network society*. British Journal of Sociology, 15(1): 5-24.

COHEN, E. KENNEDY, P. (2013): *Global Sociology*. Palgrave Macmillan, Hampshire/New York.

HEMELRYK, S., KOFMAN, E., KEVIN, C., ed. (2009): *Branding Cities: Cosmopolitanism, Parochialism, and Social Change*, Routledge, New York.

LIMA, A. (2010): *Transnationalism: A New Mode of Immigrant Integration*. Mauricio Gastón Institute for Latino Community development and Public Policy, University of Massachusetts Boston. Dostopno na: <http://www.bostonredevelopmentauthority.org/getattachment/b5ea6e3a-e94e-451b-af08-ca9fcc3a1b5b>.

MLINAR, Z. (1994): *Individualizacija in globalizacija v prostoru*. SAZU, Ljubljana.

PORTES, A. (2003): "Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism." *International Migration Review* 37(3): 874-892, The Center for Migration Studies of New York, Inc.

REPIČ, J. (2006): *Po sledovih korenin: transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

VERTOVEC, S. (2001): *Transnational Social Formations: Towards Conceptual Cross-Fertilization*. Workshop on: Transnational Migration: Comparative Perspectives. Princeton University, New Jersey. Dostopno na: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/Vertovec2.pdf>.